

नमूना प्रश्नपत्र

सामाजिकअध्ययन तथा जीवनपयोगि सीप - Grade 12

समय: ३ घण्टा

पुर्णाङ्क- ७५

उर्तिण- २७

बिद्यार्थिले सकेसम्म आफ्नै सब्दमा उत्तर दिनुपर्ने छ। दायाँ तर्फ दिएको अङ्कले पुर्णाङ्क जनाउदछ।

समुह क (-१*११= -११)

१) बौद्धिक चोरीको परिभाषा दिनुहोस्।

✓ उत्तर: बौद्धिक चोरी भनेको अरूको मौलिक विचार, लेख, अनुसन्धान, वा सिर्जनालाई अनुमति बिना प्रयोग गर्नु वा आफ्नो नाममा प्रस्तुत गर्नु हो।

२) सामाजिक सञ्जालका दुई फाइदा लेख्नुहोस्।

✓ उत्तर:

क) सूचना र सम्पर्क सजिलो बनाउने:

- सामाजिक सञ्जाल (जस्तै: Facebook, WhatsApp, Twitter) मार्फत संसारभरका मानिसहरू सजिलै जोडिन सक्छन्।

ख) व्यवसायिक प्रवर्द्धन र रोजगारीका अवसरहरू:

- सामाजिक सञ्जालको प्रयोगले व्यापार प्रवर्द्धन गर्न र ग्राहकसँग प्रत्यक्ष सम्पर्क राख्न मद्दत गर्छ।

३) समानुभूति भनेको को हो ?

✓ समानुभूति (Empathy) भनेको अरूको भावना, दुःख, पीडा वा परिस्थितिलाई

बुझ्ने र तिनलाई आफ्नै भावनासँग जोडेर अनुभव गर्ने क्षमता हो। यसमा व्यक्ति अर्को व्यक्तिको दृष्टिकोणबाट सोच्न सक्छ र उसको भावनालाई महसुस गर्न सक्छ।

४) पाश्चात्य चिन्तन परम्पराको मूल स्रोत कहाँ हो ?

✓ उत्तर: पाश्चात्य चिन्तन परम्पराको मूल स्रोत प्राचीन ग्रीस र रोमन दर्शन हो।

५) दर्शन बिधालाई अंग्रेजी भाषामा के भनिन्छ ?

✓ उत्तर: दर्शन विद्यालयलाई अंग्रेजीमा "School of Philosophy" भनिन्छ।

६) विरान्ज पतञ्जली कारिडोर औद्योगिक केन्द्र कुन प्रदेशमा पर्छ ?

✓ उत्तर: विरान्ज पतञ्जली कारिडोर औद्योगिक केन्द्र नेपाल प्रदेश नम्बर २(मधेश प्रदेश) मा पर्छ।

७) विश्व स्वास्थ्य संगठनले किशोरावस्थाको परिचय कसरी दिएको छ ?

✓ उत्तर: विश्व स्वास्थ्य संगठन (WHO) ले १० देखि १९ वर्ष उमेर समूहलाई किशोरावस्था भनेर परिभाषित गरेको छ।

८) सहरीकरणका कुनै दुई प्रकार दिनुहोस्।

✓ उत्तर:

क) प्राकृतिक (Natural) सहरीकरण:

- जब गाउँ तथा साना बस्तीहरू विस्तार भएर क्रमशः ठूलो सहरको रूप लिन्छन्, यसलाई प्राकृतिक सहरीकरण भनिन्छ।

ख) योजनाबद्ध (Planned) सहरीकरण:

- जब सरकार वा सम्बन्धित निकायले निश्चित योजना अनुसार नयाँ सहर विकास गर्छ, यसलाई योजनाबद्ध सहरीकरण भनिन्छ।

९) बचत व्यापार भनेको के हो ?

✓ बचत व्यापार (Saving Trade) भनेको थोरै लगानीमा गरिएको व्यापार हो, जसमा मुनाफाको एक हिस्सा बचत गरिन्छ र व्यापार विस्तार गर्न वा आवश्यकताका लागि सुरक्षित राखिन्छ।

१०) राणा शासनकालमा विद्यालयहरू विकास नहुनुको एक कारण दिनुहोस्।

✓ उत्तर: राणा शासनकालमा शिक्षा सीमित वर्गका लागि मात्र उपलब्ध गराइन्थ्यो र जनसाधारणलाई शिक्षाबाट टाढा राख्ने नीति अपनाइन्थ्यो।

११) महानगरपालिका हुनका लागि आवश्यक अस्पताल हुनुपर्छ ?

✓ उत्तर: महानगरपालिका हुनका लागि कम्तीमा १०० शय्याको अस्पताल अनिवार्य हुनुपर्छ।

समूह 'ख' (५×८=४०)

१२) समस्या पहिचान गर्दा के-के कुरामा ध्यान पुर्याउनुपर्छ ?

✓ उत्तर: समस्या पहिचान गर्दा निम्नलिखित कुरामा ध्यान दिनुपर्छ।

१. समस्याको वास्तविक कारण बुझ्नुपर्छ।
२. समस्या समाधानका सम्भावित उपायहरू खोज्नुपर्छ।
३. समस्या समाधान गर्दा हुने प्रभावहरू विश्लेषण गर्नुपर्छ।
४. प्राथमिकताको आधारमा समाधानको योजना बनाउनु पर्छ।
५. समस्या समाधानका लागि उपलब्ध स्रोत साधनको उपयोग गर्नुपर्छ।

अथवा

तथ्याङ्कका स्रोतहरू कति प्रकारका हुन्छन् ? उदाहरणसहित स्पष्ट पार्नुहोस्।

✓ उत्तर: तथ्याङ्क (Statistics) भनेको विभिन्न विषय वा घटनासँग सम्बन्धित

सङ्कलित डेटा वा संख्यात्मक जानकारी हो, जसको विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिन्छ। तथ्याङ्कले विभिन्न क्षेत्रका निर्णय प्रक्रियालाई आधार प्रदान गर्छ।

तथ्याङ्कका स्रोतहरू मुख्यतः दुई प्रकारका हुन्छन्:

1. प्राथमिक स्रोत (Primary Source)

- यो तथ्याङ्क प्रत्यक्ष रूपमा पहिलोपटक सङ्कलन गरिन्छ। अनुसन्धानकर्ता, सरकारी निकाय वा संगठनहरूले प्रत्यक्ष रूपमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्छन्।
- उदाहरणहरू:
 - जनगणना (Census)
 - सर्वेक्षण (Survey)
 - अन्तर्वार्ता (Interview)
 - प्रत्यक्ष अवलोकन (Direct Observation)

2. दिद्तीयक स्रोत (Secondary Source)

- पहिले नै सङ्कलित तथ्याङ्कलाई अध्ययन वा अनुसन्धानका लागि पुनः प्रयोग गरिन्छ। पुस्तक, रिपोर्ट, सरकारी दस्तावेज, वा अरु संस्थाहरूबाट उपलब्ध गराइएका डेटा द्वितीयक स्रोत हुन्।
- उदाहरणहरू:
 - सरकारी तथ्याङ्क विभागद्वारा प्रकाशित प्रतिवेदन
 - अनुसन्धान पत्रहरू (Research Papers)
 - पुस्तकहरू (Books)
 - समाचार पत्रहरू (Newspapers)

१३) दैनिक जीवनका क्रियाकलापसँग दर्शन कसरी सम्बन्धित हुन्छ ?

✓ उत्तर: दर्शनशास्त्र हाम्रो दैनिक जीवनसँग गहिरो रूपमा सम्बन्धित छ। हामीले गर्ने

हरेक निर्णय, विचारधारा, नैतिकता, र व्यवहार दर्शनशास्त्रका सिद्धान्तहरूसँग प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा जोडिएका हुन्छन्।

- दर्शनले नैतिकता, मूल्य, आदर्श, र निर्णय क्षमतामा प्रभाव पार्छ।
- हाम्रो सोच, आचरण, र जीवनशैलीलाई दिशा दिन्छ।
- सही र गलत छुट्याउने ज्ञान प्रदान गर्छ।

१४) विपत बाजा बजाएर आउँदैन। विपतिले कुनै जात, धर्म, धनी, गरिब पनि भन्दैन, यस भनाइको आधार स्पष्ट पार्नुहोस्।

✓ उत्तर: विपति वा संकट भनेको यस्तो अवस्था हो जसले कुनै पनि जात, धर्म, समृद्धि, या गरिबीको भेदभाव नगरी सबैलाई समेटेर आफ्नो प्रभाव पार्दछ। यस भनाइको आधार स्पष्ट पार्ने हो भने, विपतिले कुनै विशेष वर्गको मात्र होइन, सम्पूर्ण मानवता वा समाजलाई असर पुर्याउँछ। उदाहरणका लागि, प्राकृतिका विपतिहरू जस्तै बाढी, भूकम्प, आगलागी, या महामारीले सबै वर्गका मानिसहरूलाई समान रूपमा प्रभावित गर्दछ। चाहे त्यो धनी होस् वा गरिब, कुनै विशेष जात वा धर्मको मानिस होस्, विपतिको असर सबैमा पर्छ। यसको कारण भनेको विपति स्वाभाविक र अनियन्त्रित हुन्छ, जसको नियन्त्रण कुनै पनि व्यक्तिको हातमा हुँदैन। कुनै पनि जात, धर्म, समृद्धि या गरिबीले विपतिको आयाम र असरलाई फरक पार्दैन। यसैले, विपति बिना भेदभावको सबैको जीवनमा आक्रमण गर्दछ र यसको प्रभाव सबैमा समान र समानुपातिक हुन्छ। त्यसैले, यो भनाइ सही छ कि विपति कुनै पनि व्यक्ति, जात, धर्म, वा सामाजिक वर्गका भेद-भावलाई नमानि सबैमा समान रूपले पर्न सक्छ।

- विपतिबाट बच्न पूर्व-सतर्कता अपनाउनुपर्छ।
- आपतकालीन योजना बनाउनुपर्छ।
- विपतिबाट सुरक्षित रहने उपायहरू (भूकम्प प्रतिरोधी भवन, प्राथमिक उपचार ज्ञान) अपनाउनुपर्छ।

- विपत्तिले जात, धर्म, वर्ग, र धनी-गरिब छुट्याउँदैन, किनभने प्राकृतिक विपत्तिहरू (जस्तै: भूकम्प, बाढी, महामारी) सबैलाई समान रूपमा असर गर्छ।

१५) मध्यकालमा राज्य टुक्रिने कारणके-के थिए ? उल्लेख गर्नुहोस्।

✓ उत्तर: मध्यकालमा राज्य टुक्रिनुका प्रमुख कारणहरू विभिन्न सामाजिक, राजनीतिक, र सांस्कृतिक अवस्थाहरूबाट प्रभावित थिए। निम्नलिखित कारणहरूका कारण मध्यकालमा राज्यहरू टुक्रिएका थिए:

1. **राजनीतिक अस्थिरता:** राजा र सरकारका बीचमा शक्ति संघर्ष र आन्तरिक राजनीतिक अस्थिरता राज्यको एकता टुट्ने प्रमुख कारण थियो। राजसी परिवारहरू बीचको वंशावली विवाद र अधिकारको लडाइँले धेरै राज्यहरूमा विभाजन ल्यायो।
2. **दूरदर्शिताको अभाव:** राज्यका शासकहरूको दूरदर्शिता र कूटनीतिक रणनीतिको अभावले राज्यको अखण्डता कमजोर बनायो। यसले दुराचार र भ्रष्टाचारलाई जन्म दियो, जसले राज्यलाई कमजोर बनाएको थियो।
3. **सामाजिक र जातीय संघर्ष:** समाजमा जातीय, धार्मिक, र सांस्कृतिक भेदभावले राज्यको एकता टुट्ने कारण बन्यो। विभिन्न समूहहरूको विरोध र झगडाले सामूहिक असहमति र टकराव सिर्जना गर्‍यो।
4. **बाह्य आक्रमण र आक्रमणकारीहरू:** मध्यकालमा विभिन्न बाह्य आक्रमणकारीहरूको आक्रमण जस्तै मंगोल, अफगान, वा अरबी आक्रमणले राज्यको एकतालाई चिरिएको थियो। यी आक्रमणहरूले राज्यको शक्ति र एकतालाई कमजोर पार्यो।
5. **आर्थिक असमानता:** धनको असमान वितरण र किसान र श्रमिक वर्गको शोषणले सामाजिक असन्तोषको स्थिती सिर्जना गर्‍यो, जसले राज्यको अखण्डता संकटमा पुर्यायो।

१६) विभिन्न आपाङ्गता भएका व्यक्तिले भोग्नुपरेको समस्या र त्यसको समाधानका उपायहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्नुहोस्।

✓ उत्तर:

समस्या:

- घरबारविहीन हुनु
- खानपान र स्वास्थ्य सेवामा अभाव
- मानसिक तनाव
- रोजगारी गुम्नु

समाधान:

- अस्थायी आवासको व्यवस्था
- राहत तथा पुनःस्थापना कार्यक्रम
- स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नु
- पुनःरोजगारीको अवसर सिर्जना गर्नु

१७) रोजगारी र बेरोजगारीमा अन्तर छुट्याउनुहोस्।

✓ उत्तर: यहाँ रोजगारी र बेरोजगारी बीचको अन्तरलाई स्पष्ट गर्ने तालिका प्रस्तुत गरिएको छ:

विवरण	रोजगारी	बेरोजगारी
परिभाषा	जब कुनै व्यक्ति काम गर्दै छ र पारिश्रमिक प्राप्त गर्दै छ, त्यसलाई रोजगारी भनिन्छ।	जब कुनै व्यक्ति काम गर्न इच्छुक छ तर काम पाउन असमर्थ छ, त्यस्तो अवस्थालाई बेरोजगारी भनिन्छ।
स्थिति	व्यक्तिले काम गर्दै छ र आय प्राप्त गर्दै छ।	व्यक्तिले काम गर्दै छैन र आयको स्रोत छैन।

विवरण	रोजगारी	बेरोजगारी
उदाहरण	सरकारी कर्मचारी, निजी क्षेत्रका कर्मचारी, व्यवसायी।	एक योग्य व्यक्ति जसको कुनै स्थिर काम छैन।
कारण	व्यक्तिका लागि रोजगारका अवसर उपलब्ध हुनु।	रोजगारका अवसरको कमी, शिक्षा र सीपको कमी, आर्थिक संकट।
प्रभाव	व्यक्तिको आर्थिक स्थिति सुदृढ हुन्छ र समाजमा योगदान पुर्याउँछ।	व्यक्तिको जीवनस्तरमा गिरावट आउँछ र मानसिक तनाव बढ्न सक्छ।
प्रकार	स्थायी, अस्थायी, अंशकालिक, पूर्णकालिक।	सक्रिय बेरोजगारी, संरचनागत बेरोजगारी, ऋणात्मक बेरोजगारी।

१८) शिक्षाले संस्कृतिलाई प्रचारप्रसार गर्न मद्दत गरेको छ भन्ने शीर्षकमा कुनै एक राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाका लागि सम्पादकीय तयार पार्नुहोस्।

✓ उत्तर:

सम्पादकीय लेख

नयाँबानेश्वर, काठमाण्डौ

मिति: २०८१-१०-११

श्री सम्पादकीय ज्यू
काठमाण्डौ पोष्ट
काठमाण्डौ नेपाल

शर्षक: शिक्षाको महत्व, संस्कृतिक प्रचारप्रसारमा

महोदय,

शिक्षा भनेको मात्र पुस्तकमा लेखिएका शब्दहरूको अध्ययन मात्र होइन, यसले हाम्रो सोचलाई फराकिलो बनाउन, संस्कृतिको संरक्षण र प्रवर्धनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। खासगरी, आजको युगमा जहाँ संसारको समग्र दृष्टिकोण परिवर्तन भइरहेको छ, त्यहाँ शिक्षा संस्कृतिको प्रचारप्रसार गर्न एक सशक्त उपकरणको रूपमा देखा परेको छ।

शिक्षाले संस्कृतिको महत्व र विशेषताहरूलाई नयाँ पिढीमा बुझाउन मद्दत गरेको छ। विद्यालय, कलेज र विश्वविद्यालयहरूमा संस्कृतका विषयहरूलाई अनिवार्य पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको छ जसले विद्यार्थीहरूलाई आफ्नो सांस्कृतिक धरोहर र पहिचानसँग जोड्ने काम गरेको छ। यसले मानिसहरूलाई आफ्नो परम्परा, रीतिरिवाज, र सांस्कृतिक मूल्यहरूको समझ दिलाएको छ।

यसबाहेक, डिजिटल शिक्षा र अनलाइन पाठ्यक्रमहरूको विस्तारले संस्कृतिका बारेमा अधिक जानकारी फैलाउन मद्दत पुर्याएको छ। शिक्षा क्षेत्रका सञ्जाल, वेबपोर्टल र एप्लिकेशनहरूले संस्कृतिका आदर्श र मान्यताहरूलाई विश्वभर फैलाउने काम गरेका छन्। यसले विशेषगरी, परदेशमा रहेका नेपालीहरूलाई पनि आफ्नो संस्कृति र परम्परासँग जडान राख्न प्रेरित गरेको छ।

सम्भवतः शिक्षा संसारको कुनै पनि भागमा संस्कृतिको अनिवार्य र प्रभावशाली प्रचार गर्न सशक्त माध्यम बन्न सक्छ। यसले मात्र हामीलाई हाम्रो ऐतिहासिक धरोहर र संस्कृतिको मूल्य बुझ्नमा मद्दत नगरेर, भविष्यमा यसको संरक्षण र समृद्धिका लागि सही दिशा पनि प्रदान गर्दछ।

अन्ततः, शिक्षा संस्कृतिको जनचेतना र प्रचारप्रसारमा अत्यन्त प्रभावशाली अस्तित्व बनेको छ र यसले सँगै भविष्यमा हाम्रो संस्कृति अझ समृद्ध र बलियो बनाउने छ।

भवदीय।
तपाईंको नाम

१९) वसाइँसराइ विशेषता उल्लेख गर्नुहोस्।

✓ उत्तर: वसाइँसराइ (Migration) भन्नाले कुनै व्यक्तिको वा समुदायको एक स्थानबाट अर्को स्थानमा स्थायी वा अस्थायी बसोबासको प्रक्रिया जनाउँछ। वसाइँसराइका विभिन्न विशेषताहरू निम्नानुसार छन्:

1. **आर्थिक कारण:** वसाइँसराइको प्रमुख कारणमध्ये एक आर्थिक अवस्था सुधार गर्नु हो। आर्थिक अवसरहरूको खोजीमा मानिसहरूले उन्नत शहर वा देशहरूमा सरेर राम्रो कामको अवसर खोज्छन्।
2. **शिक्षा र करियर:** उच्च शिक्षा प्राप्त गर्न र आफ्नो करियरको विकासका लागि मानिसहरूले अन्य स्थानमा सरेर अध्ययन वा काम खोज्छन्।
3. **सामाजिक र पारिवारिक कारण:** परिवारको एक सदस्यको स्वास्थ्य अवस्था, विवाह, वा पारिवारिक आवश्यकता पनि वसाइँसराइको कारण बन्न सक्छ। यसमा पारिवारिक पुनर्मिलन र सन्तानको भविष्य सुनिश्चित गर्नसमेत समावेश छ।
4. **राजनीतिक र सामाजिक अस्थिरता:** युद्ध, हिंसा, र राजनीतिक अस्थिरता जस्ता कारणले मानिसहरूलाई आफ्ना घरहरू छोडेर शरणार्थीको रूपमा अन्य देशहरूमा जान बाध्य पार्दछ।
5. **प्राकृतिक विपत्ति:** बाढी, भूकम्प, अकाल, र अन्य प्राकृतिक प्रकोपहरूका कारण मानिसहरू आफ्नो क्षेत्र छोडेर सुरक्षित स्थानमा जाने गर्छन्।

6. **संस्कृति र परम्परा:** कति व्यक्तिहरू आफ्नो संस्कृति, परम्परा र मूल्यहरूको संरक्षणका लागि विशेष स्थानमा बसाइँ सरेका छन्।
7. **स्वास्थ्य र जीवनस्तर:** उच्च स्तरको स्वास्थ्य सेवा र जीवनस्तरका कारण पनि मानिसहरू वसाइँ सरेका छन्। यो विशेष गरी राम्रो चिकित्सा सुविधा र वातावरणीय स्थितिका कारण हुन्छ।
8. **स्थायी र अस्थायी वसाइँ:** वसाइँसराइ दुई प्रकारको हुन्छ – स्थायी (स्थायी रूपमा नयाँ स्थानमा बसोबास गर्नु) र अस्थायी (काम वा अध्ययनको लागि अस्थायी रूपमा स्थान परिवर्तन गर्नु)।

अथवा

'अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई दया होइन सहयोग र सम्मानको खाँचो छ । यस भनाइमा आफ्नो विचार प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

उत्तर:- यो भनाइले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूप्रतिको हाम्रो दृष्टिकोण र व्यवहारलाई सुधार्ने आवश्यकतामा जोड दिन्छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई दया देखाउनु भन्दा, सहयोग र सम्मान प्रस्तुत गर्नु महत्वपूर्ण छ। दया प्रकट गर्नु भनेको तिनीहरूको अवस्थालाई कमजोर वा असक्षमको रूपमा हेर्नु हो, जुन उनीहरूको आत्मसम्मानको विरुद्ध छ।

यसको विपरीत, सहयोग भनेको तिनीहरूलाई आफ्नो क्षमता र योग्यतामा विश्वास गर्ने अवसर दिनु हो, र सम्मान भनेको तिनीहरूलाई समान र इज्जतको साथ व्यवहार गर्नु हो। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू पनि समाजका सक्रिय सदस्य हुन् र तिनीहरूको योगदान महत्वपूर्ण छ।

यसले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको समावेशी समाजमा योगदान बढाउन मद्दत पुर्याउँछ र तिनीहरूको अधिकार र अवसरको सम्मान गर्न प्रेरित गर्छ। केवल दया होइन, उनीहरूको सम्मान र स्वावलम्बनलाई प्रोत्साहन गर्नु हाम्रो कर्तव्य हो।

समूह 'ग'

तलका प्रश्नहरूको छोटो उत्तर दिनुहोस् : (८*३= २४)

२०) सामाजिक अध्ययन विषयमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने प्रयोग गर्न सकिने कुनै चार वटा साधनहरू उल्लेख गरी कुनै दुईवटाको परिचय दिनुहोस् ।

उत्तर:- सामाजिक अध्ययन विषयमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने प्रयोग गर्न सकिने चारवटा साधनहरू निम्नलिखित छन्:

1. सर्वेक्षण (Survey)
2. साक्षात्कार (Interview)
3. प्रयोगात्मक अध्ययन (Experimental Study)
4. मुद्रण र अभिलेख (Documents and Records)

1. सर्वेक्षण (Survey): सर्वेक्षण एउटा विधि हो जसमा विभिन्न व्यक्तिहरूसँग प्रश्नावलीका माध्यमबाट जानकारी सङ्कलन गरिन्छ। यसमा प्रश्नहरूको सेट तयार गरेर ठूलो सङ्ख्यामा जनतासँग तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न सकिन्छ। सर्वेक्षणलाई धेरै ठाउँहरूमा जनतासँग विभिन्न विषयहरूमा प्रतिक्रिया प्राप्त गर्न प्रयोग गरिन्छ।

2. साक्षात्कार (Interview): साक्षात्कार एक व्यक्तिगत अथवा समूहमा गरिएको संवाद हो, जसमा शोधकर्ताले प्रत्यक्ष रूपमा व्यक्तिहरूसँग प्रश्न गर्दै तथ्याङ्क सङ्कलन गर्छ। यस विधिको उपयोग गर्दा प्रश्नहरूको उत्तर स्पष्ट र विस्तृत रूपमा प्राप्त गर्न सकिन्छ, र यसले तथ्याङ्कहरूको गहिरो बुझाइ दिन्छ।

२१) स्थानीय ज्ञान भनेको के हो ? विपत् व्यवस्थापनमा स्थानीय ज्ञानले पुर्याउने योगदान माथि चर्चा गर्नुहोस् ।

उत्तर:- स्थानीय ज्ञान भनेको कुनै विशेष स्थानका समुदायहरूले वर्षौंको अनुभव, परम्परा, र सांस्कृतिक अभ्यासमार्फत सञ्चित गरेका ज्ञान र सीपहरूको संग्रह हो। यसमा उनीहरूको प्राकृतिक स्रोतहरूको उपयोग, कृषि, चिकित्सा, वास्तुकला, मौसम अनुमान र सामाजिक संरचनासँग सम्बन्धित विभिन्न जानकारी समावेश हुन्छ। यो ज्ञान प्रायः मौखिक रूपले एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा सरेको हुन्छ र स्थानीय परिप्रेक्ष्य अनुसार विकसित भएको हुन्छ।

विपत् व्यवस्थापनमा स्थानीय ज्ञानको योगदान

विपत् व्यवस्थापनमा स्थानीय ज्ञानको योगदान महत्वपूर्ण छ। यसका केही प्रमुख योगदानहरू यस प्रकार छन्:

1. **प्राकृतिक विपत् सन्देश र तयारी:** स्थानीय समुदायहरूले प्राकृतिक विपत्को पूर्वानुमान गर्नका लागि लामो समयको अनुभवको आधारमा विभिन्न संकेत र लक्षणहरू पहिचान गरेका छन्। उदाहरणका लागि, वर्षा, आँधी, भूकम्प वा सुनामीको संकेत दिने मौसम परिवर्तनहरू वा पशुहरूको व्यवहार परिवर्तनले तिनीहरूलाई विपत्को चेतावनी दिन्छ।
2. **स्थानीय संसाधनको उपयोग:** विपत्को समयमा, स्थानीय समुदायहरूले प्रायः आफ्ना परम्परागत प्रविधिहरू र संसाधनहरूको उपयोग गरेर द्रुत रूपमा प्रतिक्रिया जनाउँछन्। उदाहरणका लागि, पारम्परिक भवन र संरचनाहरू जसले भूकम्पको समयमा सुरक्षा दिन सक्छन्, या जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई कम गर्नका लागि स्थानीय स्तरमा बनाइएका समाधानहरू।
3. **सामाजिक सञ्जाल र सहयोग:** स्थानीय समुदायहरूमा एकअर्कासँगको बलियो सामाजिक सञ्जाल र सहयोगको भावना हुन्छ, जसले विपत्को बेला आपतकालीन सहयोग र स्रोतहरूको साझा गर्नमा मद्दत पुर्याउँछ। यो सहयोग प्रायः स्थानीय परम्परागत नेटवर्कहरूको आधारमा हुन्छ।

4. **प्राकृतिक संसाधनहरूको प्रबन्ध:** विपत्को समयमा, समुदायहरूले आफ्नो प्राकृतिक संसाधनको समुचित व्यवस्थापनमा स्थानीय ज्ञानको उपयोग गर्न सक्छन्। जस्तै, पानीको व्यवस्थापन, खाना र औषधिको उत्पादनको उपाय, र स्थानीय जैविक विविधताको संरक्षण।
5. **सामाजिक र सांस्कृतिक लचीलापन:** स्थानीय समुदायहरूले विपत्को समयमा आफ्ना सामाजिक र सांस्कृतिक अभ्यासहरूलाई समायोजन गर्दै, प्रकोपको असरलाई कम गर्ने उपायहरू अपनाउँछन्। यस्ता प्रथा र परम्पराहरू एक किसिमको मानसिक र भौतिक लचीलापनको सृजन गर्छ, जसले विपत्को घातक प्रभावलाई कम गर्न मद्दत पुर्याउँछ।

अथवा

नेपालमा हिमाली जिल्ला र ग्रामीण वस्तीवाट सहरतर्फ बसाइँसराइ गरेर जाने मानिसको सङ्ख्या दिन प्रतिदिन बढिरहेको छ । यदि तपाईं तीव्र बसाइँसराइ हुने कुनै एक गाउँपालिकाको अध्यक्ष वा नगरपालिकाको प्रमुख हुनुभएको भए आफ्नो कार्यक्षेत्रवाट बसाइँसराइ गरेर जाने क्रम रोक्नका लागि के कस्ता रणनीति अवलम्बन गर्नुहुन्थ्यो ? उल्लेख गर्नुहोस् ।

उत्तर:- यदि म तीव्र बसाइँसराइ हुने कुनै एक गाउँपालिकाको अध्यक्ष वा नगरपालिकाको प्रमुख भएमा, म निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गर्थेँ ताकि बसाइँसराइको क्रमलाई रोक्न र गाउँ/नगरको विकासलाई प्रवर्द्धन गर्न सकूँ:

1. आर्थिक अवसर र रोजगारीको सिर्जना:

क) **स्थानीय उद्योग र व्यवसायको प्रवर्द्धन:** गाउँमा लघु उद्योग, कृषि र पशुपालनसँग सम्बन्धित व्यवसायहरूलाई प्रवर्द्धन गरेर स्थानीय रोजगारी सिर्जना गर्नु।

ख) सस्तो ऋण र अनुदान: स्थानीय उद्यमीलाई सस्तो ऋण र अनुदान उपलब्ध गराएर नयाँ व्यवसाय सुरु गर्न प्रोत्साहित गर्नु।

2. शिक्षा र सीपको विकास:

क) व्यावसायिक शिक्षा र तालिम: गाउँमा युवाहरूलाई व्यावसायिक शिक्षा र सीपको तालिम दिनु, जसले उनीहरूको रोजगारीका अवसरहरू बढाउँछ र तिनीहरूलाई गाउँमै काम गर्न प्रोत्साहित गर्दछ।

ख) शिक्षा सुविधामा सुधार: विद्यालय र कलेजको स्तरमा सुधार गरी उच्च शिक्षा र गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्नको लागि अवसरहरू प्रदान गर्नु।

3. आधुनिक कृषि प्रविधि र व्यवस्थापन:

क) सस्तो र सुलभ कृषि उपकरणहरूको उपलब्धता: कृषि उत्पादनलाई बढावा दिनका लागि आधुनिक प्रविधि र यन्त्रहरूको प्रयोग प्रोत्साहित गर्नु।

ख) सस्तो सिँचाई र जल स्रोतहरूको व्यवस्थापन: कृषि क्षेत्रको विकासका लागि सस्तो सिँचाई प्रणाली र जलस्रोतहरूको व्यवस्थापन गर्नु।

4. स्वास्थ्य र जीवनस्तरमा सुधार:

क) स्वास्थ्य सेवा र पूर्वाधारको विकास: गाउँमा अस्पताल र स्वास्थ्य केन्द्रको सुधार र सुलभ बनाउनु, ताकि स्वास्थ्य समस्याका कारण बसाइँसराइको प्रवृत्ति कम होस्।

ख) पानी र सरसफाइ: सफा पानी र सरसफाइका सुविधा उपलब्ध गराएर जीवनस्तरमा सुधार ल्याउनु।

5. संचार र यातायातको सुधार:

6. सामाजिक सुरक्षा र भरणपोषण:

7. युवासम्मेलन र समुदायको सहभागिता:

२२) शिक्षाले समुदायको विकासमा खेल्ने भूमिकाको चर्चा गर्दै शिक्षाको विकासमा सरकारको भूमिकाभन्दा समुदायको भूमिका वढी महत्त्वपूर्ण हुन्छ भन्ने शीर्षकमा एक लेख तयार गर्नुहोस् ।

उत्तर:- शिक्षा कुनै पनि समाजको मूलस्तम्भ हो र यसले व्यक्तिगत र सामूहिक स्तरमा समाजको विकास र समृद्धिमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। विद्यालयहरूमा प्राप्त ज्ञान मात्र जीवनका विभिन्न पक्षमा सुधार ल्याउनका लागि पर्याप्त छैन; यसको प्रभाव पारिवारिक र सामुदायिक संरचनामा पनि स्पष्ट देखिनु पर्छ। यसै कारणले शिक्षा र यसको विकासमा सरकारको भूमिका महत्त्वपूर्ण भएता पनि, समुदायको सक्रिय सहभागिता र योगदान थप प्रभावकारी हुन्छ।

१. समुदायको सक्रिय सहभागिता

शिक्षाको विकासमा समुदायको भूमिका अत्यन्त महत्त्वपूर्ण छ, किनकि समुदायका सदस्यहरू आफैं आफ्नो आवश्यकता र समस्याहरूको पहिचान गर्न र त्यसअनुसार शिक्षा प्रणालीमा सुधार ल्याउन सक्षम हुन्छन्। शिक्षाको समग्रता र गुणस्तर भनेको कुनै पनि शहरी वा ग्रामीण स्थानको विशेष आवश्यकता र सांस्कृतिक सन्दर्भमा आधारित हुनुपर्छ। त्यसैले, सरकारको नीतिहरू र योजनाहरूलाई स्थानीय स्तरमा कार्यान्वयन गर्नका लागि समुदायको सक्रिय सहयोग आवश्यक छ।

२. शिक्षा सन्देशको फैलावट- शिक्षा केवल विद्यालयका कक्षामा सीमित हुँदैन; समुदायका हरेक सदस्यले शिक्षाका महत्त्व र फाइदाबारे समाजका अन्य सदस्यहरूलाई जानकारी दिनुपर्ने जिम्मेवारी पाउँछन्। एक शिक्षित समुदायले सामाजिक उत्तरदायित्व र कर्तव्य बुझ्ने छ, जसले लामो समयसम्म सामाजिक जागरूकता फैलाउन र समाजको समृद्धिमा योगदान पुर्याउँछ। त्यसैले, शिक्षाको प्रचारप्रसारमा पनि समुदायको भूमिका अनिवार्य हुन्छ।

३. स्थानीय संसाधनको प्रयोग- समुदायले आफ्नो स्थानीय स्रोत र क्षमता उपयोग गरेर, शिक्षा र विद्यालयको व्यवस्थापनमा पनि सहयोग गर्न सक्छ। उदाहरणका लागि, स्थानीय व्यवसायी, समाजसेवी, र अनुभवी व्यक्तिहरूको योगदानले विद्यालयमा थप शैक्षिक सामग्री, अभ्यास, र तालिम उपलब्ध गराउन सक्छ। यसले विद्यार्थीहरूको सिकाइको स्तरलाई सुधार गर्छ र शिक्षाको वातावरणलाई समृद्ध बनाउँछ।

४. सामाजिक सञ्जाल र सहयोग- समुदायका विभिन्न सदस्यहरू मिलेर विद्यालयको कामकाजी प्रक्रियामा सहकार्य गर्दा, शिक्षा प्रोत्साहनका लागि धेरै सञ्जालहरू उत्पन्न हुन्छ। उदाहरणका लागि, महिला समूह, युवा संघ, र सामुदायिक स्वयंसेवकहरूको सहभागिता, शिक्षा सम्बन्धी कार्यशाला र कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सहयोग पुर्याउँछ। यसले स्थानीय स्तरमा सबैका लागि शिक्षा एक समान र सुलभ बनाउँछ।

५. सकारात्मक मानसिकता र प्रेरणा समुदायको सकारात्मक मानसिकता र शिक्षा प्रति गहिरो आस्था पनि अत्यन्त महत्त्वपूर्ण छ। यदि समुदायका सदस्यहरूले शिक्षा र यसको प्रभावकारितामा विश्वास राख्छन् भने, तिनीहरूले आफ्ना सन्तानलाई पनि शिक्षा प्राप्त गर्न प्रेरित गर्छन्। यसले लामो समयसम्म समुदायको समग्र विकासमा ठूलो योगदान पुर्याउँछ।